

بررسی تطبیقی رویکردهای معماری معاصر ایران (بازشناسی نظریه در آثار سه نسل از معماران)

Comparative Review of Contemporary Iranian Architecture Tendencies:
Recognition of Designing Theories among Three Generations of Architects

■ حمیدرضا شایان^۱، سجاد معمار دزفولی^۲

چکیده

با نگاهی به معماری معاصر و نسل‌های مختلف چنین به نظر می‌رسد که نمونه‌های برتری وجود دارد که می‌توان آنها را بر اساس نوع مؤلفه‌های نقد معماری به جریانی ویژه در معماری ایران و مستقل از رویکردهای معماری وابسته به غرب دانست. پژوهش حاضر براساس روش موردپژوهی و با تحلیل نشانه‌ها و جریانات فکری موجود در متن آثار، به شناخت گرایش‌های نسل‌های معماری معاصر می‌پردازد و این نکته را مفروض می‌گیرد که تبیین این گرایش‌ها، ضمن اینکه می‌تواند ارزش هر اثر را در رابطه با متن تاریخی کشور ارزیابی کند، با تبیین شاخصه‌های قابل اتکا موجب بازشناسی جریان نظری تاریخ معماری معاصر می‌گردد. در نهایت چنین نتیجه‌گیری می‌شود که جریان نظریه در معماری معاصر، در چارچوب چهار مقوله مشخص نظیر ایده‌های ساختاردهنده، ارجاعات سبک‌شناسانه، گزینش فرم و نوع مصالح قابل تبیین است که از این میان ایده‌های ساختاردهنده طرح با ثبات بیشتری توسط نسل‌های مختلف پیگیری و کمتر در طول زمان دچار دگرگونی شده‌اند. این دریافت بر وجود گفتمانی مشترک با رنگ و بو و ساختار ایرانی تأکید می‌نماید که می‌تواند حلقه‌گمشده معماری معاصر قلمداد گردد.

واژه‌های کلیدی: معماری معاصر ایران، گرایش، رویکرد، سبک، ساختار.

۱. مقدمه

معماری معاصر ایران از موضوعاتی است که کمتر به صورت دقیق و با استفاده از تحلیل آثار و جریانات فکری دوران معاصر مورد بررسی قرار گرفته است و جایگاه خالی آن در دانش معماری ایران به خوبی قابل مشاهده است (Mahdavejad, 2006, 12). معماری معاصر به فراخور شرایط زمانی، مکانی و جریانات اجتماعی، فرهنگی و آموزشی تأثیرات گوناگونی را به خود دیده که هر کدام بازتاب شرایط خاص سیاسی، اجتماعی و فرهنگی دوران خود بوده‌اند.^۱ در عین حال نمی‌توان تغییرات ساختاری فراوان و متمایز این دوران را بر معماری ایران نادیده گرفت (Mahmmodinejad & Pourjafar, 2006, 24). همچنین توجه به مؤلفه‌های مختلف در دوره‌های معماری گاه با افراط و تفریط‌هایی همراه بوده و با اهداف مختلفی دنبال شده که گاهی به‌عنوان ابزاری برای برتری جویی و تثبیت اندیشه‌های تعصب‌گرایانه و ملی‌گرایی افراطی به کار رفته و گاه به‌منظور تعدیل پیامدهای منفی دوره مدرن در سال‌های اخیر در راستای مواجهه با پدیده جهانی شدن دنبال شده است (Bayzidi & Others, 2013, 8). دگرگونی و تغییرات سریع و فراگیر معماری ایران به‌گونه‌ای است که می‌توان دریافت به یکباره گرایش به رویکردهای سنتی معماری ایران دستخوش تغییرات گوناگونی شده که این تأثیر بر اثر هجوم مدرنیزاسیون و ماشینیسم اتفاق افتاده است و با نگاهی اجمالی، این هجدها ره‌آورد دوران مدرن به‌شمار می‌آیند^۲ (Mahmmodinejad & Pourjafar, 2006, 24). این نگرش هماهنگ با دوران معماری معاصر غرب و تحت تأثیر آن، آثار برجسته‌ای را در سبک‌های متعدد اعم از مدرنیسم اولیه تا اعتلای مدرنیسم و جنبش‌های بعد از مدرنیسم به‌وجود آورد (Ghobadian, 2013, 9). به‌علاوه بعد از تحول اجتماعی غرب و در پی انقلاب صنعتی، تحولات اجتماعی ایران به‌صورت وارداتی در نتیجه افزایش ارتباط با غرب اتفاق افتاد (Mahdavejad, et al., 2011, 22).

چالش جامعه ایرانی با معاصر شدن و به تعبیر دیگری فرنگی شدن، از دو قرن پیش در محافل حکومتی و روشنفکری به بحثی غالب تبدیل شد. این روند در دوره بعد از انقلاب مشروطیت و دوره رضاخان به شیفتگی به معماری فرنگی و نهایتاً سطره معماری غرب و مدرن انجامید. اما در دوره‌های اول شالوده و کالبد معماری ایرانی حفظ و روی آن تزئینات فرنگی نصب شد و در دوره‌های بعد، شالوده و کالبد معماری فرنگی اجرا گردید ولی تزئینات و صورت‌های معماری ایرانی روی آن چسبیده شد (Shayan, 2011, 132). در معماری معاصر ایران هنوز دوران مدرن پیشین تا حدودی ناشناخته مانده و تمام ابعاد آن مورد نقد قرار نگرفته است (Saremi, 2011, 31). با این همه در واقع تا امروز هیچ‌گاه اندیشه بازگشت به هویت معماری ایرانی فراموش نشده است (Mahmmodinejad & Pourjafar, 2006, 25). به‌همین دلیل است که معماری یکی از قلمروهایی است که بدون تردید می‌توان از آن به‌عنوان تجلی باورها و فرهنگ جامعه یاد نمود؛ و به این ترتیب نقش معماری در تبیین و احراز و تقویت و نمایش باورها و فرهنگ جامعه و در نتیجه در تجلی هویت (و به تبع آن، هویت انسان) به‌عنوان نقشی غیر قابل انکار محرز می‌شود (Khosravi & Bemanian & Seifian, 2013, 20). ولی تنوع رویکردها به یکباره گرایش‌های معماران ایرانی را آماج تعاملات و بازخوردهایی ویژه و ناموزون قرار می‌دهد. این هجوم را می‌توان نه تنها در معماری بلکه در شهرسازی هم به‌نظاره نشست (Mahmmodinejad & Pourjafar, 2006, 25). در هر صورت از آنجا که پرداختن به گرایش‌ها و رویکردهای معماری معاصر ایران برای جستاری بر یک تقسیم‌بندی، نیازمند اندیشه‌های انتقادی بر مفاهیم بنیادینی است همچون سبک، فرم، مفهوم، آموزش معماری که مبنای شکل‌گیری مؤلفه‌های تأثیر‌گذاری همچون ایده‌های طراحی، مکان و بافت‌های بستر طراحی، مفاهیم فضایی آثار و بناها، ریخت‌شناسی و شکل‌گیری بناها و همچنین مواد و مصالح مورد استفاده است، باید با شناخت زوایای پنهان آثار معماران این سه نسل، آن هم در یک رویکرد نقد مشخص، امکانی را برای تقسیم‌بندی یا معادل‌یابی در معماری ایران در انطباق با معماری معاصر جهان فراهم کرد. در عین حال باید اشاره کرد که تقسیم‌بندی و ارزیابی و نوع نگرش به گرایش‌ها و آثار مهم معماران معاصر ایران به‌دلیل گوناگونی سبکی یا نحله‌های فکری با خوانش‌های ایرانی از جریان‌های معاصر بررسی احتمالی را دچار چالش می‌کند. در هر صورت این امر ضروری به‌نظر می‌رسد که پیش از هرگونه بررسی در معماری معاصر که ناخواسته از دل نقد جریان‌های معماری بیرون می‌آید، دید تاریخی مدنظر قرار می‌گیرد که این نگرش با بررسی آثار و نوع نگرش معماران معاصر ارزیابی می‌شود، زیرا معماری در مواجهه با این دوره‌گزینی تاریخی دارای نتایج متمایز و گهگاه متغییری می‌شود. علاوه بر این، با نگاهی به تاریخ معماری معاصر و برهم‌کنش آن با جریانات تجدد و فراتجدد و تحولات سیاسی و اجتماعی، می‌توان دریافت که تأثیر این جریان‌ها در معماری به‌طور کامل در انطباق با یک دوره تاریخی ویژه روی نمی‌دهد. با این دیدگاه، ارزیابی نسل‌های معماری معاصر ایران یادآور این نکته نیز می‌شود که معماری ایران همانند دیگر شرایط اجتماعی یا مقتضیات فرهنگی، به‌طور کامل بر این جریان‌ها منطبق نمی‌شود و باید به این نکته توجه داشت که یک اثر معماری باید در شرایط خاص زمانی و مکانی و براساس مؤلفه و مقتضیات تاریخی خود مورد نقد قرار گیرد و نمی‌توان نسخه‌ای جامع و مانع برای تقسیم‌بندی معماری معاصر پیچید^۳ (Mahmmodinejad & Pourjafar, 2006, 25).

دوره معاصر تغییرات گسترده‌ای را در بیشتر حوزه‌ها و از جمله نظریه‌های معماری به‌همراه داشته. دیدگاه‌های متنوع و متکثری را مطرح نموده و در مواردی نیز راجع به اندیشه‌های دیرین و ریشه‌دار انجامیده است (Bayzidi & Others, 2013, 8). بدون شک تلاش برای رسیدن به مؤلفه‌های معماری روز باید از عوامل معماری گذشته نیز استفاده کرد (Jodidio, 2004, 12). همچنین در این شکی نیست که هر معمار باید میراث گذشته خود را شناخته، از آن‌ها آموخته باشد و مهم‌تر از همه از آن لذت برده باشد و خود را در تجربه فضایی آن‌ها شریک کرده باشد. ولی این تجربه نباید در سطح متوقف بماند بلکه باید آثار معماری گذشته را درونی کرد (Shokofi, 1999, 128). این امر با نگاهی تطبیقی به معماری ایران بیشتر خود را نشان می‌دهد در هر صورت هر برهه تاریخی به فراخور زمان خویش تأثیراتی بر گرایش‌های معماری و میزان اندیشیدگی معماران می‌گذارد و این تأثیرات و آشنایی با تحولات رایج معماری دنیا را نمی‌توان در خلق آثار معماری ایشان نادیده گرفت. این گفتار تقسیم‌بندی گرایش‌ها و رویکردهای معماران معاصر ایران را براساس جریانات فکری و خوانش معماران دوره‌های معاصر ایران از رگه‌ها و نشانه‌های موجود در متن اثر و مؤلفه‌های طراحی مورد بحث قرار می‌دهد. به‌عنوان نمونه بررسی بسیاری از آثار معماری

معاصر ایران نشان می‌دهد که هر چند این آثار در شکل کلی خود متقارن نیستند، اما نوعی نظم هندسی در آنها قابل پی‌گیری است (Silvaieh et al., 2013, 63).

۲. فرایند پژوهش ۱.۲. پرسش‌های پژوهش

گرایش‌ها و رویکردهای معماری معاصر ایران را می‌توان با عنایت به رویکرد معماران از جهات تاریخی، جغرافیایی فرهنگ معماری ایرانی و اصول و مبادی آن و یا تبعیت از سرمشق‌های دیگر مورد بحث و بررسی قرار داد. پژوهش حاضر به تبیین ویژگی‌های معماری معاصر از نظر سبک، مفهوم، فرم، گرایش‌ها و رویکردها می‌پردازد و نتایج آن‌را به‌منظور میراثی کاربردی برای شناساندن مؤلفه‌های معماری معاصر ایران به بحث می‌گذارد.

- گرایش‌ها و شیوه‌های به‌کار رفته در آثار معماران معاصر ایران چیست؟
- عوامل مؤثر بر شکل‌گیری این گرایش‌ها چیست؟
- ویژگی‌های مشترک آثار معماران سه نسل مطروحه چیست؟
- آیا این مؤلفه و خصوصیات مشترک را می‌توان به‌عنوان مؤلفه‌های اصلی و قابل اتکای معماری معاصر معرفی کرد؟
- آیا وابستگی به این اصول کلی می‌تواند معماری امروز را به سمت و سویی خلاقانه و در خور پیش برد؟

۲.۲. روش پژوهش

این پژوهش از نوع نظری و کاربردی است که به توصیف و تحلیل نظریه‌ها، گرایش‌ها، شیوه‌ها و الگوهای مشترک دسته‌بندی‌های مختلف معماری معاصر ایران می‌پردازد. در این مقایسه آثار و گرایش‌های معماران معاصر مورد بررسی قرار می‌گیرد که هدف آن تبیین رئوس مشترک و قابل استفاده در معماری امروز ایران است. گردآوری اطلاعات با بررسی متون کتابخانه‌ای شامل کتب و مقالات تهیه شده در زمینه معماری معاصر ایران انجام گرفته است که با بررسی رویدادهای به‌وجود آمده در این دوران به شناخت مؤلفه‌های مشترک معماری معاصر می‌پردازد و با ذکر آثار مهم معماران به‌نام این سه نسل مقایسه تطبیقی میان دوره‌های مختلف معاصر را انجام می‌دهد. این قیاس به توصیف جنبه‌های مشترک و متفاوت این نسل اشاره می‌کند که هدفش صرفاً توصیف از طریق ویژگی‌های آنها است و با تعیین حوزه سؤال و بازشناسی ادبیات موضوع درمی‌یابیم که روش و ساختار تحلیل محتوا در این زمینه بسیار مفید و راهگشا خواهد بود.

۳. پیشینه پژوهش

در مورد تاریخ معماری معاصر ایران، به‌جز محدود نوشته‌هایی که به دوره‌های خاصی و با مقطعی از معماری معاصر اشاره دارند و بیشتر پایگاه نظری و سلیقه مؤلفان را درباره جستارهایی از معماری بیان می‌کنند، هنوز هیچ تاریخ مدون و متکی بر روش‌های علمی تاریخ‌نگاری در دست نیست که بتواند به‌عنوان سند و مرجع معتبر معماری معاصر، اشتراک گرایش‌ها و نظریه‌های معماری معاصر را در بین معماران تعیین کند. از دلایل مشخص این امر، بی‌توجهی نسبت به شناخت بضاعت معماری معاصر در مقابل ارزش‌های والای کهن الگوها و میراث گذشته است (Farahi, 1998, 57). در ادبیات مکتوب معماری معاصر به‌سادگی می‌توان پژوهش‌های مفصل و قابل اتکایی را در زمینه نقد و تحلیل آثار دوران پهلوی اول و یا دوره‌های آغازین پهلوی دوم یافت، اما زمانی که موضوع به دوره‌های معاصر در معماری ایران باز می‌گردد، انسجام و تحلیل همه‌جانبه آثار کمتر می‌شود. از این رو ضرورت پرداختن به چنین موضوعی در حوزه تاریخ معماری معاصر ایران کاملاً آشکار است و نیازی به بحث و استدلال طولانی و مفصل درباره ضرورت آن احساس نمی‌شود. البته لازم به ذکر است که این گروه از مفاهیم نیز در جای خویش نیاز به تجزیه و تحلیل دارند تا نکته‌هایی در میان آنها انتخاب شوند که در پژوهش حاضر راهگشا باشند (Mahdavinejad, 2006, 12). مهم‌ترین کاستی نقدهایی که در زمینه تاریخ معماری معاصر نگاشته شده‌اند آن است که در این گروه از نقدها، مفاهیم معماری معاصر در قالب عبارات و اطلاعات تاریخی بسیار پیچیده و بعضاً بی‌مورد ارائه می‌شوند. عملاً این اطلاعات به‌قدری گزینشی، شخصی و ناپایدار هستند که پس از پایان مطالعه چیزی از آنها در ذهن مخاطب باقی نمی‌ماند. از سویی دیگر اطلاعات ارائه‌شده در این نقدها با نام تاریخ معماری معاصر عملاً هیچ‌گونه ارتباط منطقی با نیازهای واقعی و تحلیلی مخاطبان ندارد. نگاه اطلاع‌محور حاکم بر نقد معماری معاصر راه به جایی نبرده است از این رو در این پژوهش از نگاه تحلیل‌محور استفاده شده است (Diba & Others, 2006, 18). به‌نظر راقم این سطور صلاح کار ما جست‌وجوی یک معماری خودی است. زیرا معماری خودی معماری‌ای است که هویت فرهنگی مستقل دارد. این معماری در حالی که با معماری روز دنیا نمی‌ستیزد، آنچه را در آن یا هر معماری دیگری مطابق ذوق و پسند خود می‌یابد برمی‌گیرد و بر سرمایه معنوی خود می‌افزاید (Navabi, 1998, 49). در تحقیق حاضر نخست به تقسیم‌بندی ویژگی‌های سه نسل معماران معاصر آن می‌پردازیم و گرایش‌های عمده و عوامل مؤثر در شکل‌گیری این گرایش‌ها و رویکردها به تبیین الگوهای مشترک آثار معماران معاصر را می‌کاویم.

۳. تقسیم‌بندی گرایش‌های معماری معاصر ایران

پیش از تقسیم‌بندی گرایش‌ها و رویکردهای معماری معاصر باید بتوان نسل‌های معماری معاصر را براساس ویژگی‌های خاص زمانی و اشتراکات سبکی طبقه‌بندی کرد. در توضیح بیشتر این تقسیم‌بندی می‌توان اشاره کرد که نخستین انگاره‌های معماران، تلاش برای دستیابی به نوعی قرائت جدید از معماری بوده که بتواند در انطباق با ساختارهای ماهوی معماری ایران باشد و انمودهای تاریخی و هویتی ایرانی را با نمونه‌های وارداتی ترکیب کند، شاید آنچه در معماری حال حاضر ایران دیده می‌شود،

نوعی التقاط‌گرایی دون‌مایه و تقلیدی هجوآمیز^۴ با مبانی زیبا شناختی کیچ^۵ باشد که ساختار معماری ایران را دچار بی‌هویتی ساخته است (27-Mahmmodinejad & Pourjafar, 2006, 26).

جدول ۱. ویژگی‌ها و تأثیرات معماری معاصر

دوران ناصر (قاجار)	دوران پهلوی اول (۱۳۰۰ تا ۱۳۲۰)	دوران پهلوی دوم (۱۳۲۰ تا ۱۳۵۷)	دوران پس از انقلاب
- ارتباط با اروپا، نقاشی و تزئینات	- مراحل اولیه صنعتی شدن در ایران	- توجه به شهرسازی و منشور آتن	- همزمانی با جریان‌های پسامدرن
- ورود مدرنیته از طریق شهرسازی	- جنگ‌های جهانی و رابطه ایران و آلمان	- رویکرد راسیونالیستی به معماری گذشته	- معماری با گرایش‌های سرسختانه سنتی
- مشروطه و جریان روشنگری	- پیروی از مدرنیسم (مدرنیسم بین‌المللی)	- نگاه نوستالژیک به معماری گذشته	- جریان‌های خردگرا
- ترجمه آثار غربی (دکارت)	- نژاد آریایی و گرایش‌های نوستالژیک به گذشته	- رویکردی تقلیدی (نمودهای معماری غرب)	- گرایش‌های نئوبروتالیستی
- روزنامه‌ها، مدارس و دانشگاه	- افتتاح ایستگاه راه‌آهن	- برداشت‌های فرم‌گرا از معماری گذشته	- برداشت‌های فرم‌گرا از معماری گذشته
- سینما، ادبیات و معماری	- تأثیر معماری نازیستی و ساختمان‌های پر صلابت	- برداشت‌های مفهوم‌گرا از معماری گذشته	- برداشت‌های مفهوم‌گرا از معماری گذشته
- مکتب تهران در معماری	- ریتم		
- تأثیر شهرسازی هوسمان و نمایشگاه‌های جهانی	- در ساختمان‌های دولتی؛ تأثیر نئوکلاسیک		

(مأخذ: نگارندگان)

۴. معرفی نسل‌های معماری معاصر ایران

۴.۱. نسل اول معماران معاصر ایران

تاریخ معاصر ایران و به تبع آن، معماری معاصر ایران را می‌توان از زمان‌های مختلف شروع کرد که با شکل‌گیری دوره قاجار که مصادف با نوگرایی اروپایی است (Banimasoud, 2011, 228) از اواسط عصر قاجاریه، تحولی بنیادین در معماری ایران صورت گرفت؛ بدین‌نحو که منبع الهام، ساختار ایده‌های طراحی و شکل معماری و در پی آن مصالح و شیوه اجرای ساختمان در ایران دگرگون شد (Ghobadian, 2013, 122). نحوه طراحی و اجرای ساختمان در ایران از این زمان به سمت جهان مدرن و یا به عبارتی جهان غرب گرایش پیدا کرد و معماری چند هزارساله ایران به تدریج اولویت خود را از دست داد و به عقب رانده شد (Same, 2013, 122). در این دوران به ترتیب شیوه‌های اصفهانی و تهرانی جای خود را به شیوه‌های مدرن و نئوکلاسیک داد (Same, 2013, 123). در شکل‌گیری جریان روشنفکری ایرانی که به شکل‌گیری انقلاب مشروطه انجامید، تلاش برای نوسازی سازمانی و اداری رخ داد که می‌تواند صورتی از معاصر شدن جامعه ایرانی در آن دوران را نشان دهد. ولی اگر بخواهیم آغازی برای معماری معاصر ایران قائل شویم، به نظر می‌رسد شکل‌گیری نسل اول معماران معاصر ایران می‌تواند شروع خوبی برای آن باشد، چراکه عمده دغدغه نسل اول معماران معاصر ایران گرایش به معماری مدرنیسم اروپایی و ترویج آن در ایران دوره پهلوی بوده، لذا مدرنیزاسیون معماری ایران ریشه در کارها و اندیشه‌های این معماران داشته است. بنابراین، درک و فهم درست گرایش‌ها و رویکردهای معماران معاصر نسل اول ایران، بدون تحولات اروپای مدرن راه به‌جایی نمی‌برد (Banimasoud, 2011, 228). معماری مدرن شکل‌گرفته در ایران، موسوم به «شبه‌مدرنیسم ایرانی» نتیجه انعکاس سیستم تحولات معماران مدرن اروپایی از کانال و صافی معماران نسل اول معماری معاصر ایران بود. معماران نسل اول همگی تحصیلکرده اروپا بودند و با جریانات و گرایش‌های معماری آن دوره از نزدیک آشنا شدند و سعی بلیغی در پیاده کردن اهداف و مفاهیم معماری مدرن در ایران دوره رضاشاهی داشتند (Same, 2011, 230). همچنین هدف اصلی معماران و نظریه‌پردازان این دوران ظهور معماری ایرانی جدید بود (Jodidio, 2004, 31).

جدول ۲. آثار و گرایش‌های و رویکردهای نسل اول معماران معاصر

معماران	شیوه، گرایش‌ها و رویکردها	آثار مهم
میرزا علی‌خان مهندس	ملی، نیوکلاسیک، نیوپلاادین با تلفیق باروک فرانسه	بیمارستان کودکان، نمایشگاه کالی ایران، عمارت کاخ شهربانی، توقیفگاه عدلیه (موزه عبرت کنونی)، ساختمان سازمان ثبت اسناد و املاک کشور، میدان حسن‌آباد، عمارت پست و تلگراف، ساختمان دارایی
کریم طاهرزاده بیزاد	ملی، نیوکلاسیک، مکتب معماری مدرن وین	آرامگاه فردوسی، بیمارستان شاهرضا و ساختمان اداری، تیاتر شیر و خورشید، دانشگاه جنگ، هنرستان راه‌آهن و بنای امور اداری، ایستگاه راه‌آهن، کارخانه چیت‌سازی بهشهر
وارطان آوانسیان	مدرن راسیونالیستی، آرنووی، باوهاوس، مدرنیسم تاریخ‌گرایی	هنرستان دختران، تکمیل باشگاه افسران، هتل دربند، کاخ اختصاصی شیناز پهلوی، سینما مترویل و دیانا، مهمانخانه ایستگاه راه‌آهن، هتل فردوسی، بانک سپه تهران و اکثر شهرستان‌ها، ساختمان جیب، مجتمع آپارتمان‌های شاهرضا
حیدر قلی‌خان غیبی شاملو	مدرنیسم، برداشت مفهوم گرا از گذشته	ساختمان مجلس سنا، ایستگاه راه‌آهن مشهد، تبریز، سینما مولن روژ، هتل استقلال، کارلتون، بیمارستان مشهد، لویزان، کاخ فرح‌آباد، خانه ایران در پاریس، ویلاها.
کابریل گورکیان	مدرنیسم بین‌الملل	کاخ وزارت دادگستری، ساختمان‌های وزارت امور خارجه و صنایع، باشگاه افسران، ویلاهای اصلی، پناهی، سیاسی، خسروانی، نظام مافی، فیروز
محسن فروغی	مدرنیسم، برداشت مفهوم گرا از گذشته	دانشکده حقوق و دانشکده ادبیات دانشگاه تهران، آرامگاه سعدی، باباطاهر، شعبه‌های بانک کشاورزی، مسکن و ملی در تهران، اصفهان، شیراز و تبریز، خوابگاه دانشجویان در فرانسه، ساختمان‌های مسکونی
پل آبکار	مدرنیسم، برداشت مفهوم گرا از گذشته	سینما نیاگارا، ساختمان بی‌سیم (راديو)، کلیسای ارامنه کاتولیک، مدرسه باغچه‌بان، ساختمان‌های پیشکاری و ادارات دارایی استان‌ها، ساختمان گمرک
رولان مارسل دوبرول	مدرنیسم و ساختارگرا	شهرداری گرگان، بانک ملی شعبه ساری، هنرستان اصفهان، مدارس تپ در فریمان، طراحی دانشکده هنرهای زیبای دانشگاه تهران، ورزشگاه امجدیه، دبستان فردوسی، ساختمان قماش، باشگاه دانشگاه تهران
آندره گدار	مدرنیسم، سنت‌گرایی و بوم‌گرایی	نخستین ساختمان کتابخانه ملی ایران، نقشه عمومی دانشگاه تهران و برخی دانشکده‌ها و تالارهای آن، آرامگاه حافظ، موزه ایران باستان
نیکلای مارکف	گرایش‌های اسلامی و ایرانی	مدرسه البرز، انوشیروان دادگر، ساختمان اداره پست، ورزشگاه امجدیه، زندان قصر
ماکسیم سیرو	مدرنیسم و سنت‌های معماری ایران	مجتمع دانشکده پزشکی و چندین دانشکده دانشگاه تهران، کتابخانه ملی، بخش‌های الحاقی به موزه ایران باستان
علی‌اکبر صادق	استفاده از عناصر معماری سنتی ایرانی	آرامگاه رضاشاه و سعدی مجموعه آپارتمان‌های چهارصد دستگاه فرح آباد، بانک رهنی، پلویون ایران در بروکسل، موزه تبریز، ویلاها و خانه‌ها
کیقباد ظفر بختیار	مدرنیسم، تأثیر از وارطان	آرامگاه رضاشاه، ساختمان وزارت راه، بانک ملی گرگان و آبادان، مهمانخانه آب‌گرم لاریجان، ویلا در فیشرآباد

(مأخذ: نگارندگان)

معماران که در این قسمت به‌عنوان پیشگامان نسل دوم نامیده شده‌اند، در قلمرو یک مثلث فرهنگی قابل تبیین هستند. تأثیر فرهنگ و تمدن غرب، میراث تاریخی ایران با نقش پررنگ معماری قبل از اسلام و برآمدن معماری از بطن این دوره ره‌وس شکل‌گیری معماری این دوران بوده است که به‌طور کلی اهمیت عامل نخستین در این واقعیت نهفته است که قابلیت‌های فلسفی، علمی، اقتصادی و نظامی غرب تأثیری قطعی بر شیوه روزمره زندگی و تفکر در ایران گذاشته است. عامل دوم از این نظر اهمیت دارد که سرچشمه اصلی هویت فرهنگی و فکری ایرانیان را تشکیل می‌دهد. عامل سوم به این دلیل تعیین‌کننده است که معماران، در مقام آفریننده و روایان فرهنگ، نقش حیاتی در میانجی‌گری بین فرهنگ غربی و میراث هنری ایفا کرده‌اند (Banimasoud, 2011, 297). آنچه در این دوران به اسم معماری خودی شکل گرفت، چیزی نبود مگر معماری مدرن مثله شده با گرایش به بوم‌گرایی و به تبع آن تاریخ‌گرایی. بوم‌گرایی را در گسترده‌ترین معنا می‌توان آموزه‌ای دانست که خواستار بازآمدن، بازآوردن یا ادامه رسوم، باورها و ارزش‌های فرهنگی بومی است. بوم‌گرایی در باورهای عمیقی چون مقاومت در برابر فرهنگ غیر، ارج نهادن به هویت اصیل و راستین قومی خویش و آرزوی بازگشت به سنت فرهنگی آلوده نشده بومی ریشه دارد. این نکته را نیز نباید فراموش کرد که گرایش به تاریخ‌گرایی و بوم‌گرایی معماران پیشگام نسل دوم، از طریق آموزه‌های نظری اندیشمندان

پست‌مدرن همچون رابرت و توتوری و چارلز جنکس صورت نگرفت، بلکه از طریق پروژه‌ها و کارهای اجرا شده معماری نظیر لویی کان، آلوار آلتو، جیمز استرلینگ و مباحث مطرح شده حسن فتحی به‌وقوع پیوست (Same, 2011, 297). براساس مطالعه آثار، معماران این دوران چهار الگو یا روش را در پرورش ایده‌های خود دنبال می‌کردند. این چهار مورد عبارت بودند از: (۱) معماری مبتنی بر ادامه سبک تهران در دوره قاجاریه که تلفیقی است از عناصر معماری بومی و بیگانه؛ (۲) معماری اصطلاحاً ملی که مبتنی است بر یادآوری شکوه گذشته‌های دور؛ (۳) معماری مبتنی بر سبک بین‌الملل که متأثر از جنبش معماری نو در اروپاست و (۴) معماری مبتنی بر سبک کلاسیک اروپا (Ghobadian, 2013, 127).

جدول ۳. آثار و گرایش‌های و رویکردهای پیشگامان نسل دوم معماران معاصر

معماران	شیوه، گرایش‌ها و رویکردها	آثار مهم
هوشنگ سیحون	مدرنیسم تاریخ‌گرا، معماری یادمانی، اسکیس و راندو	دفتر خود معمار، آرامگاه‌های بوعلی، نادر، خیام و کمال‌الملک، سازمان نقشه‌برداری کشور، کارخانه کانادادرای، خیابانهای آزادی، ولی عصر، جمهوری، سینما آسیا و سانترال، منزل خود معمار، منزل دولت‌آبادی
عبدالعزیز فرمانفرمایان	مدرنیسم، باوهاوس، بین‌الملل، تکنولوژی ساخت	ساختمان وزارت کشاورزی، پست و تلگراف و تلفن، بانک کار، ورزشگاه آزادی، فرودگاه مهرآباد، برج‌های شهستان، سامان ۱ موزه فرش، پاریون ایران در نمایشگاه بین‌المللی مونترآل، مسجد دانشگاه تهران
یوسف شریعت‌زاده	معماری مدرنیسم ایرانی، بومی استفاده از تکنولوژی روز دنیا	مجتمع دانشگاه شهید باهنر کرمان، ساختمان‌های آموزشی دانشگاه علم و صنعت، ساختمان صنایع غذایی در نیشابور و گلپایگان و گرمسار، ساختمان چاپ اسکاتس بانک مرکزی در تهران، ساختمان شماره ۲ وزارت نفت در تهران، مجتمع صنعتی واکن پارس در اراک، مجتمع آپارتمانی کارشناسان مراکز صنعتی تبریز، مجتمع مسکونی تندیس در بزرگراه آفریقا (تهران)، آشیانه هواپیماهای دولتی در فرودگاه مهرآباد تهران، کتابخانه ملی ایران
کامران طباطبایی دیبا	مدرنیسم تاریخ‌گرا و نوستالژیک، گرایش‌های هنری، معماری انسان، بوم‌گرایی	مرکز خرید بولوار فرحزاد، فرهنگسرای شفق و نیاوران، دانشگاه جندی شاپور، شوشتر نو، ساختمان دفتر مخصوص پارک نیاوران، موزه هنرهای معاصر
نادر خلیلی	تلفیق سنت با تکنولوژی (گلتافتن) و (کیسه‌های شنی)	مدرسه حوادآباد، کوچگاه، گنبد سفالی در شهر نیوکاباما، طرح پیشنهادی مجموعه مسکونی در کره ماه
نادر اردلان	معماری سنتی، طبیعت، فرهنگ، معنویت اسلام، فضاسازی بومی	مرکز مطالعات مدیریت دانشگاه هاروارد (مدرسه عالی امام صادق)، مرکز موسیقی ایران، ساختمان مرکزی گروه صنعتی بهشهر
حسین امانت	معماری با ریشه‌های سنتی، ایرانی، طبیعت، معماری ارگانیک	یادمان آزادی، دانشگاه صنعتی شریف، ساختمان میراث فرهنگی، سفارت ایران در پکن

(مأخذ: نگارندگان)

۲.۲.۴. متأخران نسل دوم معماران معاصر ایران

کارها و اندیشه‌های معماران متأخر نسل دوم را که حضوری چشمگیر در فعالیت‌های عمرانی ایران بعد از انقلاب داشتند، می‌توان به دو گرایش کلی تقسیم نمود. گرایش اول، در اصل همان تداوم اندیشه‌های مطرح شده معماران نسل دوم است که به‌طور مفصل در بخش قبلی به آن اشاره شد.

این گروه معماران فرزندان خلف اندیشه‌های معماران پیشگام نسل دوم هستند که عمده گرایش‌های آنها، آشتی دادن سنت با مباحث و تحولات معماری مدرن است. البته این سخن شامل کارها و اندیشه‌های فارغ التحصیلان دانشگاه‌های ایران می‌شود. گرایش دوم، آثار و اندیشه‌های معمارانی است که تحصیلات معماری خود را در محیط‌های آکادمیک خارج از ایران پی‌گرفته‌اند (Banimasoud, 2011, 365). البته این سخن را نیز نباید فراموش کرد که تحولات تکنولوژی و رویکرد کامپیوتر در معماری و شکل‌گیری جنبش‌های معماری معاصر در غرب بعد از دهه ۱۹۶۰ میلادی را نمی‌توان در گرایش‌های معماران متأخر نسل دوم بی‌تأثیر دانست و این درست نقطه عطفی است که آثار این گروه از معماران را از کارهای معماران پیشگام نسل دوم متمایز و به کارهای نسل بعدی یعنی معماران پیشگام نسل سوم نزدیک‌تر می‌سازد (Same, 2011, 364). به‌طور کلی و بر اساس بررسی‌های انجام شده ایده‌ها و روش‌های معماران این دوران براساس سه بینش مشخص تقسیم می‌شوند، این سه مورد عبارتند از: (۱) نوپردازان: طرفداران مکتب باوهاوس و مدرنیسم که می‌توان جز هواداران سبک بین‌الملل تلقی نمود. (۲) نوسنت‌گرایان: طرفداران بازآفرینی و نوزایی ارزش‌های بومی و ایرانی (چه در مفاهیم دوران باستان و چه در مضامین اسلامی) و (۳) حالت‌گرایان، طرفداران موج نو: طرفداران گردهم‌آوردی بی‌کم و کاست از معماری نوپرداز و فرا نوپرداز جهانی، عمدتاً در زمینه شکلی (128-Ghobadian, 2013, 127).

آثار و گرایش‌های و رویکردهای متأخران نسل دوم معماران معاصر

معماران	شیوه، گرایش‌ها و رویکردها	آثار مهم
مهدی علی‌زاده سقطی	معماری مدرن با تلفیقی از معماری گذشته، ارتباط انسان و معماری، سادگی و استحکام	کتابخانه دانشکده کشاورزی کرج، بانک صادرات (رشت)، آپارتمان‌های شاهکلی، مجموعه ساختمان‌های سربندر، مجتمع تجارت جهانی (تهران)، ساختمان مرکزی سایکو، نمایشگاه و تالار همایش مرکز توسعه صادرات
فرامرز شریفی	مینیمالیست، اخلاق در طراحی، معماری کلاسیک، خلوص و سادگی در طراحی	خانه‌های مسکونی سعدآبادی، کامرانیه، امیری، ساختمان‌های اداری محدودیه، کردستان، ویلاهای گلندوک، مشاء
ایرج کلانتری طالقانی	کشف، شهود، پرداختن به ابهام، بیان نوآوری در معماری، مدرنیسم، سادگی، وحدت و تنوع، نظم ساختاری و فردیت بارز	دانشکده فنی و مهندسی و دانشکده ادبیات دانشگاه امام، ساختمان مرکزی صنعت نفت ایران، سفارتخانه و اقامتگاه سفیر ایران در تقلیس
محمدرضا جودت	معمار-نقاش، شالوده‌شکنی، اکسپرسیونیست، تندیس‌گرایی، سادگی مینیمالیستی	طرح ساختمان آموزشکده پزشکی و پیراپزشکی سنندج، دانشکده و سلف سرویس پزشکی سمنان، طرح شهر تحقیقاتی کاوش، دانشکده پرستاری و مامایی شاهرود، مرکز فرهنگی و توانبخشی ایثارگران، مجتمع فرهنگی هنری گرگان، ساختمان فرهنگستان‌های ایران، ساختمان آملی تأثر بندرعباس، آتی سنتر، برج مسکونی ایرتویا
حسین شیخ زین‌الدین	مفاهیم سنتی نو، هندسه، انتظام، سلسله مراتب، حیاط مرکزی	موزه و مرکز فرهنگی دفاع مقدس، مجموعه مسکونی ارزاقی، سفارت ایران در تاجیکستان، ساختمان نمایندگی ایران در توکیو
داراب دیبا	معماری مدرن ایرانی با توجه به مفاهیم نظیر درونگرایی-انعکاس-پیوند معماری با طبیعت-هندسه-شفافیت و تداوم راز و ابهام - تعادل موزون- توازن حساس	ساختمان فرهنگستان‌های ایران، خانه نوبخت، مجتمع مسکونی مهستان، سفارت ایران در برلین، مجتمع تجاری-اداری-فرهنگی سرای رسولی، ساختمان مرکزی بانک مسکن
علی‌اکبر صارمی	ارزش‌های پایدار معماری ایران، فرم‌های اکسپرسیونیستی، یادمانی، تندیس‌گرا، مفاهیم مشترک معماری سنتی	خانه‌های شمال، افشار، نوشهر مجموعه مسکونی حلفا، هنرستان هنرهای تجسمی کرج، تالار مرکز شهر کرمانشاه، ساختمان اداری-آزمایشگاهی شرکت پالایش و پخش خون، سفارتخانه ایران در تیرانا، میدان شهدا مشهد، مجموعه مسکونی زیتون، ساختمان آموزشی-اداری ناتل
سیدهدادی میرمیران	ترکیب معماری سنتی و امروزی، ارزش‌های استعاری، تجریدی، حجم‌های خالص	آتی سنتر، ساختمان فرهنگستان‌های ایران، کتابخانه ملی ایران، کتابخانه ملی شورای شهر کانسای، موزه ملی آب ایران، بانک توسعه صادرات ایران، توسعه حرم حضرت معصومه، مجتمع ورزشی رفسنجان، کانون وکلای دادگستری، سرکنسولگری ایران در فرانکفورت، کتابخانه مرکزی شیراز، سفارت ایران در بانکوک
کامران صفامنش	معماری در تداوم تاریخ، معماری سبز، معماری مفهوم‌گرایی	مجموعه فیلمخانه ملی ایران، کتابخانه ملی ایران، خانه مولانا، دپارتمان زبان فارسی دانشگاه داکا
فرهاد احمدی	مفهوم‌گرایی، متن‌گرایی، معماری پایدار، معماری برگرفته از مفاهیم سنتی، تاریخ‌گرایی	مرکز فرهنگی-سینمایی دزفول، مرکز بین‌المللی فرهنگی اصفهان، کتابخانه ملی ایران، مرکز آموزش مدیریت صنعتی، سفارتخانه و اقامتگاه سفیر ایران در سنول توسعه حرم حضرت معصومه، مجموعه مسکونی استیجاری یزد، طرح مرکز شهر لوس آنجلس، مرکز گردهمایی نارا در ژاپن، ساختمان ضمیمه موزه اسکاتلند، طرح جامع شهر چانگلیو چین، فرودگاه امام خمینی، بانک توسعه صادرات ایران، ساختمان مرکزی دفتر همکاری‌های فناوری ریاست جمهوری، طرح ساختمان مرکز تلویزیونی چین، مرکز تجاری شیراز
فیروز فیروز	سادگی مینیمالیستی، متن‌گرایی، زمینه‌گرایی، فرم و فضاهای سیال، فرم‌های پویای معماری ایرانی، هندسه توپولوژیک	خانه‌های گنبد کاووس، کردان، کویری، مجتمع تفریحی شمشک ساختمان اداری کارخانه پشم سنگ، طرح مرمت باغ شاپوری
مهرداد ابروانیان	اندیشه‌های فلسفی، خلاقیت هنری، روایت‌گرایی، زمینه‌گرایی، سورتالیست، باستان‌گرایی، معماری اسلامی، پاپ آرت، هنر مفهومی و کولاهای شالوده‌شکنانه	خانه‌های شماره ۳ و ۱۰، پارک صدرا، خواجو، باغ صفا، بلند و ساختمان شرکت گاز شیراز

(مأخذ: نگارندگان)

۳.۴. نسل سوم معماران معاصر ایران

گرایش‌های معماران نسل سوم ایران که عمدتاً جوان‌سال هستند را می‌توان همسو با دوران شکل‌گیری جنبش نئومدرن و رویکرد عصر دوم رسانه‌ها در معماری غرب دانست. معماران نئومدرن دغدغه‌های معماران مدرن را ندارند و عمده کارشان گذر از اهداف و جهان‌بینی مدرن و رسیدن به فرم جدیدی است که ماهیتاً با معماری مدرن متفاوت است و هدف این گروه، معماری کردن برای معماری است و نفس معماری مسئله اصلی این معماران است. نسل سوم معماران نیز همسو با جریانات معماری غرب، دغدغه‌ای جز فرار از سیطره معماری مدرن ندارد، گرایش به کامپیوتر و برنامه‌های جنبی آن نقش پررنگ در گرایش‌های معماران این نسل دارد. به‌طوری که بخش اعظمی از کارهای معماران جوان تازه فارغ‌التحصیل دانشگاه‌های ایران را می‌توان صرفاً کپی و رونوشت از معماری معماران مطرح این گرایش در غرب دانست (437-Banimasoud, 2011, 436). پس از انقلاب معماران معاصر در راه سوق دادن معماری ایران به سوی هویتی آزاد در راستای میراث معماری خود تلاش نمودند. البته نباید از تأثیر تفکرات ناشی از دوران پسامدرن بر روح معماری این دوره به آسانی گذشت. به این ترتیب این دو در کنار یکدیگر در این دوره به خلق آثار منجر شدند که به همان اندازه که از معماری گذشته، به‌خصوص معماری اسلامی تأثیر پذیرفته، عطر و بویی پسامدرنیستی دارد. البته طبیعی است که این پیوستگی با گذشته تا زمانی که چارچوب‌های تکراری پسامدرنیستی را در خود جای دهد فاقد عمق و هویت است (Mirmiran, 2006, 13). با علم به این موضوع و از طرفی جوان‌سال بودن این نسل، انتخاب معمارانی به‌عنوان نماینده نسل سوم کار را دو چندان دشوار می‌نماید. مشکل عمده انتخاب، به آزمون زمان درنیامدن کارهای این نسل است. زمانی حدود حداقل یک دهه لازم است تا بتوان شناختی نسبتاً شفاف از گرایش‌ها و اندیشه‌های این گروه داشت (437-Banimasoud, 2011, 436). ولی به‌طور کلی جریانات ایده‌پرداز این دوران را می‌توان در سه دسته مطرح کرد: ۱) فرهنگ‌گرایی: بر نهادهای آموزشی رسمی کشور مسلط است و سه گرایش فکری اصول‌گرا، سنت‌گرا و تاریخ‌گرا را به‌دنبال دارد. ۲) نوآوری: این جریان بر این باور است که می‌توان جهانی اندیشید و محلی عمل کرد که بوم‌گرایی، ساختارگرایی، نوپردازی و حالت‌گرایی بر اساس این بینش به‌وجود آمده است. ۳) فرانوآوری: این جریان علاوه بر اینکه طرفدار بازآفرینی و نوزایی ارزش‌های معماری و شهرسازی بومی است، بر نکات عمده و جدید ناشی از فرانوآوری‌های اخیر نیز پای می‌فشارد که گرایش‌های فرانوآوری واقع‌گرا و نوسنت‌گرایی را مطرح می‌کند (Ghobadian, 2013, 296).

جدول ۳. آثار و گرایش‌های و رویکردهای پیشگامان نسل دوم معماران معاصر

معماران	شیوه، گرایش‌ها و رویکردها	آثار مهم
بهروز احمدی	معماری مدرن ایرانی، معماری پسامدرن با محورهای سرزمینی	ساختمان آرمنیاز، موزه قرآن، ساختمان جدید مجلس شورای اسلامی، فروشگاه کوروش، مجتمع ساختمان‌های اداری بم، موزه منطقه‌ای سیستان و بلوچستان
بیژن شافعی	معماری بومی و محلی، تعامل در گرایش به فرهنگ و سرزمین با افق‌های دوردست	ساختمان‌های مسکونی، باغ فردیس، اداری بخارست، نمایندگی شرکت OCE در تهران
رضا دانشمیر	ساختارگرایی، شکل‌آفرینی تجربی	گالری میلمان آو، پردیس سینمایی پارک ملت، ساختمان اداری پل رومی، خانه دو پوسته در لواسان
محمد مجیدی	مدرن. مینیمالیست شاعرانه	انبار و نمایشگاه میلمان، مجتمع مسکونی ویلاشهر، مرکز تحقیقات رزیتان
بهرام شکوهیان	مدرن متأخر با قاب‌بندی‌های نمایان	خانه مسکونی رودهن، مجموعه سحرکیش
محمد رضا نیکبخت	حجم مدرن با موتیف‌های بوم‌گرا	کتابخانه حسینیه ارشاد، طرح مرمت و احیا مجموعه بایزید بسطامی و طراحی مقبره بایزید، مجتمع مسکونی نیاوران، بهاران
بابک شکوفی	فرم‌گرایی مدرن متأخر	پردیس سینمایی تماشا، مجموعه سینمایی آزادی، مرکز برگزاری همایش و جشن‌ها
بهرام کلانتری-گوروش دباج	سوپر مدرن	کارخانه پایکار بنیان پانل
سام طهرانچی	ساختارگرایی، استفاده از فن‌گرایی و تکنولوژی در معماری	ساختمان مرکز تله متری و کنترل از راه دور آب
عباس ریاحی فرد-فرناز رضوی	فرم‌گرایی اکسپرسیونیستی	ساختمان تجاری-اداری ولیعصر، اقامتگاه اسکی بارین

(مأخذ: نگارندگان)

در عین حال باید به این نکته اشاره کرد که حجم و سطح تجربه معماران نسل سوم هنوز به‌حدی نرسیده است که سهمی از مشارکت در راهبری معماری جهان به ایران داده شود. آن‌ها هنوز در راهند و ادعایی بیش از این هم ندارند. آن‌ها در عرصه‌های مختلف در حال جستجو و سبک تجربه و پرورش استعدادها خود هستند (Hashemi, 2012, 15). این عرصه‌ها را می‌توان در مهارت‌های آفرینشی و بیانی تجدیدی یا فن‌گرا، خلق ایده و شکل‌بخشیدن به آن و نهایتاً پرداختن به جزئیات در قالب مؤلفه‌های اصیل معماری پرورش داد.

بینش مقدم بر مهارت و راهبرد آن است.^۶ منابع الهام یا مثل شکل و ساختار و کارکرد در خود معماری‌اند و یا مثل علم و فلسفه و سیاست در بیرون از معماری و در هر حال یا شکلی‌اند یا غیرشکلی، یا ثابت‌اند یا متغیر، یا ایرانی‌اند یا غیرایرانی. راهبرد از بینش و منبع الهام سرچشمه می‌گیرد و تنها پس از ممارست طولانی و پایان دوره جستجوگری و رشد و بلوغ در روش به‌دست می‌آید.^۷ شخصیت معرف رابطه معمار با مشتری است، اما بر کیفیت کار نیز اثر می‌گذارد.^۸ سطح خود برآیند کسب تجربه و پختگی در پنج شاخص قبلی است و می‌توان آن‌را به سه رتبه تجربه‌گری، بلوغ نسبی و بلوغ کامل تقسیم کرد (Hashemi, 2012, 15-16). در نهایت معماران نسل سوم همچنان تجربه‌گرا بوده، از حیث الهام و راهبرد هنوز در حال جستجو هستند.

۵. یافته‌های تحقیق

بررسی معماری معاصر ایران نشان‌دهنده آن است که با وجود تنوع آثار خلق شده، اصول کلی و الگوها تنوع زیادی ندارند و تکامل معماری ایران تنها با ارتقا عوامل یاد شده و نه تغییر و جایگزینی آن بلکه با نوآوری صورت می‌پذیرد (Mirmiran, 2006, 15). در بررسی رویکردها و گرایش‌های معماران معاصر ایران و بر طبق نتایج به‌دست آمده از مؤلفه‌های یاد شده می‌توان ویژگی‌های مشترک و قابل‌اتکایی را از تفکرات و محصول معماری معاصر ایران برشمرد. با علم به این موضوع طبقه‌بندی رویکردها متضمن واژه‌هایی است که با انتساب به آن‌ها می‌توان گرایش‌های هر دوره را طبقه‌بندی کرد. با بررسی اجمالی مطالب و جداول گردآوری شده که مبتنی بر گرایش‌ها و رویکردها و آثار مهم به‌جا مانده معماران است، وجوه مشترکی میان رویکردهای نسل‌های مختلف معماری مشاهده می‌شود که عبارتند از:

- در آثار برخی معماران گرایش به احیای بدون تغییر معماری سنتی و عناصر آن در فضای معماری امروزی قابل مشاهده است.
- رویکرد مدرنیسم در همه دوره‌ها نشان از تأثیر این جریان بر معماری معاصر ایران دارد که البته با خوانش معماران ایرانی به‌طور اخص نسل‌های دوم و سوم معماران معاصر ایران از این جریان و تلفیق آن با معماری ملی و بومی، موجب پدیدآمدن عناصر کاربردی در طراحی و محصول معماری در ایران شده است.
- البته با تلفیق گرایش‌های اسلامی، سنتی، بومی و محلی زمینه تثبیت روش‌هایی چون تجدیدحیات‌گرایی، منطقه‌گرایی و بوم‌گرایی فراهم شده است.
- در سال‌های اخیر با پیشرفت تکنولوژی و البته براساس میزان ورود آن به مرزهای ایران معماران نیز همانند دیگر متخصصان از تکنولوژی‌های برتر در ساخت و طراحی آثار خود استفاده کرده‌اند.
- همچنین با ورود کامپیوتر در همه علوم، معماری نیز از این امر مستثنی نمانده و حوزه‌هایی مانند معماری دیجیتال و فن‌آوری نانو در معماری مطرح شده است.
- عمدتاً در اغلب آثار ایده‌های مشابه، همگامی با معماری روز دنیا و توجه به ویژگی فرهنگی، محیطی و بومی ایران قابل مشاهده است.

۶. نتیجه‌گیری

پس از گردآوری و جمع‌بندی آراء، نظرات، گرایش‌ها و رویکردهای معماران نسل‌های مختلف لازم است واژه‌هایی که می‌توانستند از تأویل‌های گوناگونی برای شناسایی و تقسیم‌بندی معماری معاصر ایران برخوردار باشند را با تعریفی واحد و یا با مشخص نمودن واژه‌هایی مشخص کرد. به همین منظور چهار موضوع اصلی از تحلیل مؤلفه‌ها و متغیرهای بحث شده مدنظر قرار گرفت که عبارتند از:

۱. گرایش‌ها و ایده‌های و ساختاردهنده که از آن به‌عنوان کانسپت یاد می‌شود.
۲. مفاهیم و محتوای ساختار طرح‌ها بر اساس سبک‌ها و شیوه‌ها که شامل برداشتی است که هنگام مواجه شدن با بنا و در درون آن احساس می‌شود و خصوصیات و ویژگی‌های معماری معاصر را بر طبق مبانی نظری مشخص تبیین می‌کند.
۳. شکل، فرم و ریخت‌شناسی آثار معماران که براساس آن معمار و یا طراح می‌تواند مفهوم موردنظر خود را خلق کند. از این‌رو فرم به یکی از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار بر فرآیند طراحی تبدیل شده است.
۴. مواد و مصالح و زمینه طرح‌ها و بناها که به‌عنوان یکی از تأثیرگذارترین محورهای تعریف‌کننده محصول معماری است که با کیفیت و ارزشمندی بنا نسبتی مستقیم دارد؛ حال آنکه تنوع بسیار این عامل به‌خصوص در زمان بعد از انقلاب قابل مشاهده است. با توجه به اینکه ایده‌های ساختاردهنده طرح، با ثبات بیشتری از طرف معماران سه نسل دنبال شده است و نسبت به مؤلفه‌های دیگر کمتر دچار دگرگونی گردیده، در این پژوهش به بررسی این شاخصه مهم در معماری معاصر ایران پرداخته شد. گرایش‌ها و ایده‌های ساختاردهنده طرح متضمن ایده کلی طرح است که ساختار اصلی طرح براساس آن شکل گرفته است. بنا به تعریف، ایده‌های ساختاردهنده طرح مهم‌ترین مفهومی است که معماری براساس آن شکل می‌گیرد و در برخی محافل از آن به‌عنوان کانسپت یاد می‌شود. با دقت به داده‌های جداول، چنین برمی‌آید که در سیر تحول معماری معاصر ایران، عمده تغییرات و تطورات بر مبنای ایده‌های ساختاردهنده شکل گرفته‌اند. به بیان دیگر اندیشه کلی حاکم بر معمار ایرانی یعنی پیوند میان هویت ایرانی و جهانی خویش، در قالب سبک‌ها، فرم‌ها و مصالح گوناگون به ظهور رسیده است. در یک نگاه کلی، معماری معاصر ایران آمیزه‌ای از گوناگونی‌های بیانی است که هر یک تحت تأثیر مکتب فکری و ویژه‌ای متناسب با خصوصیات بستر طراحی خویش، شکل یافته است. هر چند گرایش‌های معماران عصر ما وحدت قابل توجهی ندارند، به‌طوری که نمی‌توان وحدت و رویکرد خاصی را در آنها شناسایی کرد، اما در هر صورت خصوصیات ویژه‌ای دارند که مانند سبک‌های معماری، بر جریان معماری کشور تأثیر گذارند.

براساس ارزیابی و تحلیل محتوایی آثار سه نسل معماری معاصر ایران به ویژه پس از انقلاب، ایده‌های ساختاردهنده طرح‌ها و محصولات معماری معاصر ایران آمیزه‌ای از جریانات فکری بین‌المللی و منطقه‌ای، فرهنگ حاکم بر دوره‌های مورد نظر طراحی و تعاملات اجتماعی، اقتصادی و سیاسی هستند. همچنین با بررسی آثار معماران معاصر ایران می‌توان به این نکته اشاره کرد که فقدان مبانی نظری تعریف شده برای جریان معاصر و علاوه بر آن عدم آشنایی کامل با نظریه معماری معاصر یکی از دلایل سرگردانی معماران، طراحان، استادان و دانش‌پژوهان معماری و از همه مهم‌تر مخاطبین معماری است.

پی‌نوشت‌ها

1. باید اشاره کرد که در حوزه اندیشیده انتقادی معماری دو اثر معماری را باید براساس مؤلفه‌های زمانی و مکانی خود این آثار و مقتضیات تاریخی و اجتماعی و فرهنگی آنها مورد ارزیابی قرار داد و تنها از این طریق است که امکان صحیحی برای دوره‌گزینی تاریخی معماری معاصر ایران فراهم می‌شود.
2. چرخه جریان مدرنیسم را باید نوواری (مدرنیته)، نوگرایی (مدرنیسم) و نوپردازی (مدرنیزاسیون) دانست که در ایران نمی‌توان نمونه بارزی از شکل‌گیری مدرنیته فرهنگی به‌عنوان یک زیربنا یافت و به‌زعم بسیاری این موضوع هیچ‌گاه در ایران روی نداده است. چنانچه به قول صادق زیبا کلام جامعه ایران هنوز نتوانسته است مضمون و مراتب‌گذار از سنت به مدرنیته را پشت سر بگذارد یا آن‌را با روی باز بپذیرد.
3. در عین حال باید اشاره کرد که هیچگاه تقسیم‌بندی یا دورگزینی نمی‌تواند مضمون از انگاره‌های فردی باشد و بر این اساس باید گفت مهم نیست که چه کسی می‌گوید، مهم این است که چه می‌گوید.
4. تلاش برای جلوه‌دهی یا محاکات یک کالبد، برونو زوی؛ پسمدرنیسم را تقلید هجوآمیز معماری کلاسیسیسم می‌داند.
5. کاربرد نامناسب یک نماد یا تصویر در مکان غیرمناسب، چنانچه دریابردی آن را عنصری دروغین در ساختمان می‌داند که معمار در آن نتوانسته است جنبه‌های کارکردی و زیباشناختی را به‌طور بیینه و کارآمد باهم ترکیب کند.
6. اگر مهارت را بر بیش مقدم داشتیم از آن‌رو است که مهارت‌ها ما را بیش‌هایی راهبری می‌کنند که در پیدایش و پرورش آن‌ها، خودمان نقشی نداشته‌ایم.
7. دو راهبرد که از همه شناخته شده‌ترند یکی ساختارگرایی است به معنی تفوق شکل و ساختار بر کارکرد و برنامه، و دیگری در نقطه مقابل آن کارکردگرایی است که در نبود قدرت خلق شکل و ساختار از قواعد ترکیب کمک می‌گیرد و محصول آن ضعیف‌تر از محصول راهبرد ساختارگرا است.
8. دو رکن عمده شخصیت عبارت‌اند از اعتقادبه‌نفس و انعطاف‌پذیری مثبت.

فهرست منابع

- Banimasoud, A. (2011) *Iran Contemporary Architecture*, Tehran: Art & Architecture Century Publication.
- Bayzidi, Gh.; Etesam, I.; Habib, F. & Mokhtabad Amrasi, M. (2013) "Essay on defining & Evolution ideas Regionalism on Contemporary Architecture," *Naghsh-e-Jahan*, 4.
- Pourjafar, M. & Mahmoodinejad, H. (2012) "Essay on Iran Architecture Division," *Abadi*, 2.
- Hosseini, A. (2011) "Definition & Codification on Iran Contemporary Architecture After Islamic Revolution," *Hoviat-e-Shahr*, 8.
- Khosravi, MB; Bemanian, MR & Seifian, MK. (2013) "The rule seeks role in shaping the identity of Islamic architecture pattern," *Naghsh-e-Jahan*, 4.
- Dehbashi, M. (2012) "Stylistic trends of contemporary architecture," *Abadi* 52.
- Silvaieh, S.7 Daneshjo, KH. & Farmahin Farahani, S. (2013) "Geometry in the pre-Islamic Iranian architecture and its manifestation in Contemporary Architecture," *Naghsh-e-Jahan*, 4.
- Shayan, HR. (2006) "Contemporary architectural identity," *Memar*, 36.
- Shokofi, B. (2008) "Architectural character of the crisis in Iran today," *Memari & Shahrsazi*, 5455-.
- Saremi, A. (2011) "Architectural place in the world today," *Abadi*, 2728-.
- Falamaki, M. (1992) *Experiences in shaping the architecture of Iran and the West*, Tehran: Space Scientific and Cultural Organization.
- Farahi, F. (1998) "A brief review and proposal based on Contemporary Architecture," *Memari & Shahrsazi*, 5051-.
- Ghobadian, V. (2013) *Stylistic and theoretical foundations of contemporary architecture in Iran*, Tehran: Institute of Architects.
- Contemporary Architecture Research Group (2006) "Review of contemporary architectural approach to Iran," *Memari & Shahrsazi*, 84.
- Memar & Farhang (2004) *Interview with Iraj Etesami*, 1819-.
- Memari & Farhang (2004) *Interview with Ali Akbar Saremi*, 1819-.
- Mozayeni, M. (1997) *As Time & Architecture*, Tehran: Iran Planning and Architecture Research Center.
- Mahdaveinejad, MJ. (2012) "Stylistic trends of contemporary," *Abadi*, 52.
- Mahdaveinejad, MJ.; Bemanian, MR. & Molaei, M. (2011) "Field oriented design process – Architecture Experience 2008-2009," *Naghsh-e-Jahan* 1.
- Mirmiran, H. (2006) "A New Approach in Contemporary Architecture," *Memari & Shahrsazi*, 84.
- Navaei, K. (1998) "In Search of the architecture itself," *Memari & Sahrzazi*, 5051-.
- Hashemi, R. (2012) "Young Generation architecture of the past two decades," *Memar*, 74.
- Approach to architecture today (2007) *Memari & Shahrsazi*, 9091-.
- Jodidio, Philip (2004) *Iran Architecture for Changing Societies*, Aga Khan Award for Architecture. Umberto Allemandi & C. Italy.